

Мирослав САВЧИН

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ СВІТОГЛЯД І ПРОБЛЕМНИЙ КОНТЕКСТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Myroslav SAVCHYN

POSTMODERN WORLDVIEW AND PROBLEMATIC CONTEXT OF PERSONALITY'S PSYCHOLOGICAL COGNITION

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.04.007>

УДК: 159 : 316.3

Постановка наукової проблеми. Починаючи з другої половини ХХ століття у розвитку всієї цивілізації постали швидкі, значні й незворотні зміни, все більше посилюються дестабілізаційні процеси. За таких умов людині стає об'єктивно важко вловити постійне, вічне, що апріорі існує. Об'єктивна динаміка світу та суб'єктивна спрямованість сприймання спричиняють зосередження уваги перш за все на розвиткових аспектах повсякдення й одночасно відвертають людську пильність від постійних його модусів. Людство створило віртуальний світ, який у внутрішньому засвіті особи, інтегруючись з образами реального довкілля, зумовлює появу нових феноменів. Одночасно з поля зору життя людського соціуму та наукової рефлексії почали зникати вічні константи функціонування світу і людини [28].

Дискусія у філософії науки, з одного боку, і розвиток методології гуманітарних наук, пов'язаний з культурологічним, постмодерністським, наратологічним "поворотами", – з другого, спричинили до формування *постмодерністського світогляду*, що активно витісняє неокласичний. Нові уявлення про світ, про динамічність загальноцивілізаційних процесів, культури, про цінності, людське життя, особливості пізнання світу, природу людини та її активності і самоактивності призвели до часто невиправданої методологічної переорієнтації

гуманітарних наук, зокрема, психологічної науки в дослідженні онтології, феноменології і суті природи людини та її особистості.

Аналіз методологічних традицій [1; 2; 3; 6; 16; 30; 32], сучасних методологічних концепцій пізнання [7; 23] та власний досвід методологування [25; 28] дозволив вичленувати рівні методологічної роботи: 1) *внутрішньоконцептуальний*: методологічна рефлексія здійснюється в межах конкретної психологічної теорії, зокрема з'ясовуються засади теоретичного виокремлення нового психологічного феномену (критерії виділення та аналізу його проявів, структури, властивостей, закономірностей функціонування і розвитку, взаємозв'язків з іншими явищами тощо); 2) *міжконцептуальний*: вказана рефлексія спрямована на з'ясування методологічних засад теорії порівняно з іншими концептуальними підходами до вивчення досліджуваного психологічного феномену; 3) *загальнопсихологічний*: рефлексія стосується з'ясування методологічних основ запропонованої концепції в межах окремих психологічних парадигм, методологем і принципів; 4) *загальнонауковий*: зазначеною рефлексією встановлюється відповідність психологічної теорії загальноприйнятим в науці методологічним нормам, науковим традиціям і стандартам.

І все ж методологія не всесильна, адже сам метод ніколи не досягає того рівня, де є шанс зустрітися з істиною, у якої завжди є свій, не наш “метод” [3]. Окрім того, мислення і розум не мають монополії на розв’язування проблем і прийняття рішень, тому що розум без серця коштує дешево, як і серце без розуму. Емоційне мислення і раціональні емоції коливаються як гострі мечі, як саме життя (О.О. Ухтомський). Сучасна методологія має дати відповідь на запитання про необхідність об’єднання конструктивних зусиль науки, гуманітарної технології і теології у вивченні природи людини, спонукати окремі науки перейти власні межі, щоб враховувати цілісний образ людини.

Надійний у пізнанні метод вченого – віддача себе світу, щоб почути його голос, смисл, істину. Часто голос дослідника збурює всю ситуацію пошуку, бо “наше” слово не тільки не в стані “схопити таїну”, але навіть достатньо наблизитися до неї [3]. Адекватне пізнання світу не може бути без самовіддачі. Як свого часу зазначав П.А. Флоренський, віддача себе світу є *актом любові*: “В любові і тільки в любові мислення можливе справжнє пізнання Істини” [32]. У любові (П.О. Флоренський), у сумлінні (О.О. Ухтомський) філософи вбачають початкові стадії завжди бажаної одухотвореної інтуїції, без якої неможливе не тільки наукове, але й узагалі ніяке мислення. Самовіддача дозволяє вченому зробити перший і сміливий крок до реалізації своєї місії, використати свій шанс на зустріч з істиною.

Природно, що Г.П. Щедровицький чітко розпізнає методологічний і метаметодологічний рівні інтелектуальної діяльності, на якому рефлексія здійснюється над методологічними засновками теорії (до прикладу, онтогенезу особистості, знаходження нею свого щастя і збагачення сенсу життя тощо). Без розуміння специфіки останнього рівня неможливо здійснити світоглядну оцінку уявлень про людину, одержати цілісне уявлення про неї, розв’язувати завдання міждисциплінарного синтезу, спрямування дослідження на вирішення проблем сенсу, щастя та здорового способу життя особи.

Мета дослідження: на методологічному рівні рефлексування проаналізувати сутність постмодерністського світогляду та з’ясувати його вплив на сучасний розвиток психологічної науки.

Авторська ідея: на основі методологічного аналізу з’ясувати та рефлексивно оцінити погляди постмодерністського світогляду на світ,

культуру, життя людини, пізнання світу, природу особистості та її змінювання, нарративну практику, виявити характер впливу цього світогляду на розвиток гуманітарного знання, з’ясувати його прогресивні та деструктивні сторони і дію на розв’язання актуальних проблем психологічної науки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. До цього часу в гуманітарних науках і психології зокрема не дано цілісної характеристики постмодерністського світогляду та не з’ясовані особливості його впливу на розвиток психологічної науки, насамперед проблемного контексту персонології.

Виклад основного матеріалу дослідження

Особливості постмодерністського світогляду виявляються у характеристиках уявлень науковців про світ та культуру, в трактуванні життя людини, розгляді проблеми пізнання світу, зокрема особистості та її онтогенетичних змін.

Уявлення про світ і культуру. Постнекласичний образ світу – багатовимірне, гетерогенне, мозаїчне ментальне утворення, залежне від фокусування свідомості людини і від форми способів його опису. Вважається, що ніби-то такий образ переважно обстоюють сучасне природознавство, філософія, культурологія, антропологія, соціологія як форми культури, демонструючи перехід до постнекласичного типу наукової раціональності та відповідної йому парадигматики. Стверджується, що все більшу роль у дослідженнях в гуманістичних науках починає відігравати культурологічний контекст. Еволюційний сенс постмодернізму в культурі передбачає переосмислення прожитого, “демонтаж” завалів цивілізації (феномен, який Ж. Дерріда позначив терміном “деконструкція”) [13]. Констатується, що сучасна культура стала культурою екстазу комунікації, хоча фактично вона стала тотальною маніпуляцією як новим видом експлуатації людини людиною у ХХІ ст. [27].

Об’єктивна динаміка світу та суб’єктивна спрямованість сприймання спричиняють зосередження уваги перш за все на динамічних аспектах світу та неакцентування інтелектуальних зусиль учених на постійних його модусах. Так, в аналізованому світогляді культивується ідея, що сучасність поступово втрачає твердість, щільність, системність, стаючи м’якою, гнучкою, легкою, випадковою, тому особливого значення набувають індивідуальні прак-

тики організації життя. На засновках цього формулюється фатально песимістичний висновок, що реальність “сама по собі” не існує, а наявні лишень її багаточисельні версії, що створюються з допомогою значень і символів. До прикладу, Ф. Джеймсон [14] вказує на такі ознаки культури постмодерну, як відсутність глибини, поверховий погляд на світ, послаблення емоцій, втрата історичності, переважання відтворювальних технологій над креативними. Стверджується, що постнекласична раціональність має справу з надскладними об’єктами, що самодостатньо розвиваються, а тому постнекласична наука звертається до синергетичної парадигми, утверджує багатомірність реальності, знімає абсолютизацію принципу антропоцентризму і здійснює стратегічний перехід від антропоцентризму через біоцентризм до вітацентризму (М.С. Гусельцева, В.С. Стьопін, А.В. Фурман та ін.). Життєві події розглядаються як наслідок нестійкості хаосу, а присутня в експерименті змінна як причина означає лише те, що “зовнішні умови (наприклад, експериментальні в науковому дослідженні) порушують рівновагу в нестійкій системі таким чином, що з усіх потенційних можливостей реалізується тільки одна” [19, с. 105]. Жити означає на кожному кроці творити, вигадувати життя, розповідати його самому чи самій собі. Однак усе таки залишається відкритим методологічне питання: “У якому напрямку розвиватися та діяти людині сучасного світу?”

У цій інтелектуальній течії вважається, що порядок конститується в хаосі, який розглядається як упорядкований і своєрідний різновид порядку. Жан Бодрійяр застосував створену в природознавстві теорію хаосу [4; 5] для аналізу соціально-психологічних феноменів, стверджуючи, що хаос допомагає зберегти відчуття стабільності системи навіть в умовах дефіциту впорядкованості. Саме постнекласична “теорія спрямованого безладу” вивчає специфіку й типи взаємозв’язку процесів структурування і хаотизації. Фактично пропонується досить деструктивна ідеологія креативного хаосу, яка досягла такого поширення, що активно впливає на організацію суспільного життя. Як свідчить наш аналіз та емпіричні дані, проблемність у розвитку надскладних систем на кшталт людської психіки та особистості знімається, якщо врахувати факт існування та дію стабілізуючого духовного чинника [26]. Завдяки орієнтації на духовну сферу для людини все стає визначеним,

не таким несуперечливим і зрозумілішим, долаються ентропійні тенденції та одночасно виникають спрямовані, синергійні. Животворний дух миттєво та у всіх ситуаціях знімає невизначеність, суперечності, неусвідомленості у думках, намірах, переживаннях і діях.

Постмодернізм обстоює соціальне конструювання реальності (але якої? – М.С.), що на рівні особистості постає як самоконструювання (але з яким змістом, у якому напрямку, з якою метою?, на жаль, це не аналізується. – М.С.), підтримує самотворення у контексті, діалозі зі світом (це, здебільшого не діалог, а маніпулювання. – М.С.). Так, “відповідно до ідей соціального конструктивізму, реальність (у даному випадку культура) така, яке наше уявлення про неї, вибираючи відповідні терміни, ми творимо відповідну реальність” [8]. Навіть у трактуванні краси постмодерністи розвивають ідею її множинності, що породжує гламур, спрощену, формалізовану, технологізовану для масовою споживання красу. Між тим, гламур – це штучно прикрашена буденність, що спотворює, знищує естетичний смак людини, викликає у суспільстві “смаковий” хаос. Вважається, що естетичне пріоритетніше, ніж етичне, а відтак вже не йдеться про високі моральні та духовні ідеали в мистецьких творах.

Трактування життя людини. Вітальність, поведінка розглядаються як текст, а комунікація є ключовим моментом у поясненні соціального буття особистості. Констатується, що процес пристосування до навколишнього світу та водночас його зміни, пристосування світу до себе, до власних, часто егоїстичних потреб, відбувається діалогічно. Специфікою ситуації постмодерну стає багатовимірність процесів вибору моделей життя і відповідних їм культурних стратегій, які набувають непередбачуваного, біфуркаційного характеру, зумовлюючи невикоріненість індивідуальної свідомості у загальних культурних смислах” [24].

Постнекласична наука звертає увагу на контекстуальність людського життя, його чутливість до соціокультурних впливів. Вона наполягає на первинності поля, простору, соціуму, культури в житті людини та констатує загадковість, а відтак непізнаність внутрішньої сутності особистості як чогось не зовсім реального, а тому про духовність не йдеться взагалі. Так, М. Фуко, аналізуючи проблеми знання, влади, практики і дискурсу, насамперед мовного, визначає сутність культури як сукупності дискурсів [34], мотивуючи це тим, що людина залежить від того, що вона говорить, набагато

більшою мірою, ніж від того, про що думає, що і як про це говорять навколишні. Одночасно цей філософ зауважує, що дискурсами потрібно керувати, бо інакше світ взагалі постане хаотичним. Він виділяє три *групи процедур контролю над дискурсами*:

1) зовнішні, які встановлює група людей, одна особа чи вони виникають стихійно, до яких відносяться: а) заборона, коли силовим способом обмежується сфера (проблематика) тем, на які не можна висловлюватися чи публічно заявляти; б) упереджений чи неупереджений розподіл існуючого (фактів, подій, процесів) й неіснуючого чи навпаки, нехтування наявним і проголошення відсутнього “існуючим”; в) протиставлення істинного та неістинного; наприклад, у наш час істинним є те, що науково обґрунтоване, що базується на наукових фактах, одержаних в дослідженнях, а те, що науково не доведене, вважається неістинним; правовий дискурс ґрунтується на знанні про людину і суспільство, а те, що не враховує знання про права людини та соціальні інтереси, розглядається як не правочинне;

2) внутрішні процедури, які здійснюються самими дискурсантами, а саме: а) коментування подій, фактів, новин, що виконує функцію збереження висловленого в ньому смислу, своєрідного навігатора у величезній кількості подій, фактів, новин; б) регулювання автором дискурсу з метою забезпечення його “невипадковості”, яку суспільство не може допустити, прийняти, дозволити; в) наявність підходу, концепції як сфери об’єктів, методів, тверджень, правил, технік та інструментів, які вважаються істинними;

3) проріджування (“сортування”) суб’єктів, коли одним особам дають змогу висловлюватися на певні теми, проголошувати окремі ідеї, повідомляти про новини чи факти, а іншим це не дозволяється. Крім того, до цієї групи відносять: а) ритуал (церемонія) як дотримання певного етикету, правил поведінки (субординації, заняття позицій, скажімо, на з’їздах, зборах, нарадах, на сесії); б) дискурсійні товариства – групи осіб, що володіють привілейованим правом на той чи іншій дискурс (політики, депутати, посадові особи, вчені), існування яких забезпечується дотриманням певних принципів та організації суб’єктів у групу (товариство, команду, гурт); в) доктрини як сукупність заявлених принципів (світогляд, політична доктрина, національна ідея), які потрібно наслідувати, втілювати в реальне життя, що уможливорює контроль над суб’єкта-

ми дискурсу; г) соціальне присвоєння дискурсів, що пов’язане з тими чи іншими стратифікаціями, диференціаціями в суспільстві; вважається, що людина може мати право про щось заявити чи сказати залежно від статусу, освіти, фінансового стану, влади, авторитету: не все, що може сказати багатий, дозволено сказати бідному, що спроможний висловити вчений, нездатна сказати неосвідчена людина, що артикулює керівник, того не може оприлюднити підлеглий.

Не менш значущим джерелом змін у постмодерністській епістемології став “лінгвістичний поворот”. Так, філософ Г. Гадамер і літературознавець С. Фиш показали, що не стільки текст домінує над читачем, скільки читач володарює над текстом [39]. Згідно із поглядами Ж. Дерріди [13], реальність дається нам у вигляді тексту, а наше сприйняття реальності опосередковане текстами. Для звільнення з-під влади текстів цей відомий філософ винайшов особливу процедуру – “деконструкціювання”. Якщо свого часу Е. Гуссерль виносив світ за дужки, щоб знайти чисту суб’єктивність, то Ж. Дерріда бере в лапки слово, щоб поглянути на нього новими очима. На його думку, деконструкція – це “руйнування старого та отримання нового сенсу слова, що відбувається, до прикладу, при перекладі з однієї мови на іншу, коли речі змінюються від одного контексту до іншого” [13]. Постмодернізм наголошує на авторському погляді на текст, принципово відмовляючись від “об’єктивності”. “Практика” деконструкціювання передбачає постійне створення людиною певного тексту та його опрацювання і редагування під час “мовленневої” взаємодії з іншими особами. Саме так у психології відбувається зміна орієнтирів від природничо-наукової парадигми до герменевтики, постмодернізму.

Проблема пізнання світу. Постмодерністи критикують класичний раціоналізм у пізнанні світу, заперечуючи можливість створення будь-якої універсальної моделі світорозуміння. Обстоюється неможливість загальної “соціальної теорії, яка б претендувала на пояснення історичного процесу і, тим більше, на передбачення майбутнього” [24]. Представники цього напрямку відмовляються від пошуку об’єктивної істини та універсальних пояснювальних моделей, а наполягають на абсолютному релятивізмі, тобто займаються описом та інтерпретацією мінливих феноменів реальності та не ведуть пошук раціональних, об’єктивних

пояснень людської поведінки. Якщо для класичних теорій методологічним завданням постає пошук інваріантів, універсальних законів, то постмодернізм більше уваги приділяє унікальності, одиничним явищам. Йому властивий плюралізм методологічних засад, множинність ключових причинних зв'язків, детермінант [Там само].

Фактично постмодерністська ідеологія оголошує табу на науковість, об'єктивність, раціональність, наступність у пізнанні, на право вченого вважати себе і бути суб'єктом цього процесу. Реальність, у т.ч. реальність внутрішнього світу людини, мовляв, стає дедалі імітаційнішою, люди втрачають здатність розрізняти символи і те, що вони символізують. Стверджується, що наукове знання небездоганне. Зокрема, Р. Харре [35] поставив під сумнів каузальний психологічний дискурс, тому що кожна теорія конструє свою реальність, пробиває свій "тунель до реальності", а не описує різні аспекти об'єктивного світу. За К.-Дж. Джердженом, ні "логічні докази, ні емпіричні методи не спроможні слугувати підтвердженням теорії" [15, с. 60]. У підсумку постнекласична парадигмальна орієнтація призвела до перегляду критеріїв оцінювання об'єктивності наукового знання. І більше того, її носії-адепти вважають неможливим існування систематизованої теорії та єдиної філософії, їх цікавить діагностика та інтерпретаційні схеми стану динамічної культури, зображення множинної взаємопов'язаності феноменів [41]. Ними запропонований *мережвий принцип організації знання*, що відрізняється від системного динамічностію і ситуативністю, тому ідеальними вважаються моделі, що описують окремі аспекти реальності. При цьому "кожна теорія – це окремий погляд на світ у певній перспективі" [12, с. 51]. Учений, котрий дотримується цього типу раціональності, практикує метафоричність дискурсу, синкретичність думок, використовує недоконцептуалізовані поняття, створює терміни, постійно експериментує зі стилем.

Отже, у постнекласичному світогляді акцент перенесено з уявлення про перервність, причинність на уявлення про саморозвиток динамічних (фізичних, психічних і соціальних) систем, який трактується як безперервно незакономірний. Шлях переходу – рефлексія методологічних засад науки з опорою на постнекласичний ідеал раціональності [9]. Констатується необхідність переходу від дослідження об'єктів до вивчення відношень

між ними; від культу спрочинення до культу невизначеності та неоднозначності; від одиничних до множинних інтерпретацій; від ідеї тотальної організації до ідеї самоорганізації; від монізму до мережевого плюралізму.

Для досягнення "об'єктивності" знання французький структуралізм відмовляється від суб'єкта (К. Леві-Стросс, М. Фуко), а постмодерністська методологія – від концепції свідомості як сутності, що переповнена ментальними процесами, а також від кантівського уявлення про філософію як про вищий засіб "чистого розуму", який вершить суд над культурою, і водночас від уявлення про процес пізнання як про точне репрезентування реальності (Т. Адорно, Ж. Дерріда, Г. Марсель) [37]. До прикладу, М. Фуко [34] запропонував "поняття "епістема" для позначення структури пізнання, що історично змінюється і лежить у підґрунті ментальностей, науки, правил гри в суспільстві, життєдіяльності соціальних інститутів, що еволюціонують від епохи до епохи". На його думку, для епохи Відродження характерна епістема подібності і схожості. В епоху Просвітництва (культ розуму) наступає ера епістеми відмінностей, коли у пізнанні пропонується важливість відрізнити одне від іншого (предмети, явища, події), розкласти на елементи, аналізувати – виділяти компоненти і встановлювати відношення між ними, класифікувати. У кінці XIX століття починає культивуватися епістема систем та організацій, а в сучасну епоху інформації встановлюється епістема контролю, коли в цивілізації загалом та окремої людини виникає бажання контролювати світ, себе та інших. Епістемно організовані системи дають доступ до інформації, яка стає засобом маніпулювання людьми, є основою функціонування влади. Тому кожен громадянин може бути об'єктом маніпуляції з боку персоналій, які керують дискурсами.

Постмодерністський світогляд переконаний, що з'ясування будь-якої структури явищ, подій, процесів закріпачує погляд на них. У цьому зв'язку Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі [38] запропонували концепт "ризому", що, на противагу лінійним структурам (буття і мислення), відображає подію, а не її сутність (чисте вираження того, що відбувається всередині події). Ризома характеризує невпорядковану ієрархію, відображає горизонтальні, площинні, а не вертикальні і лінійні зв'язки, що не підвладні деревовидному принципу в структурі явища, знання. Як динамічне утворення вона не має меж, усередині неї плинність

процесів то зростає, то сповільнюється, відбувається скупчення, актуалізуються елементи, або ж, навпаки, детериторизуються сингулярності. Отож ризома звільняє дослідника від закріпачення погляду на явища, процеси, події [18; 31].

У постмодернізмі візуальним образом ризоми є коренева система дерева чи рослини, у якій неможливо виділити початок, кінець, центруючий принцип для побудови ієрархічної структури. Лінія в такому мозаїчному утворенні – це лінія, вздовж якої відбувається рух ризоми чи її сегментів, страт, територій, а не як межі її розподілу на частини. Таке утворення охоплює лінії розчленування, “порівняльні швидкості”, рухи-перетворення, тенденції-зміни, що долучаються до його організації. З одного боку, це смуги поєднання, сегментації, страти, територіальності, з іншого – витоків, джерел, дестратифікації і детериторизації. Завдяки специфічній конструкції ризома здатна породжувати несистемні та непередбачувані відмінності, які не протиставляються актуальним чи потенційно відсутнім або взагалі можливим ознакам. Ризому також уявляють як книгу без предмета та автора, без об’єднаних в єдине ціле смислів, або як конфліктуєчі потоки, що рухаються (пливуть) уздовж певних ліній, які то прискорюються, то запізняються один стосовно одного. Коли один потік прискорюється відносно іншого, то виникають розриви (взаємне прискорення), коли сповільнюються чи запізняються – виникає в’язкість. Якраз конфлікт між швидкостями різних потоків і є змістом ризоми, тоді як зв’язки (поєднання) ліній утворюють “плато” як зону стійкості, що невіддільна від постійно пульсуючої конфігурації явища, процесу чи події. Доводиться, що основними властивостями ризоми є: 1) наявність хаотичних зв’язків; 2) гетерогенність; 3) множинність як заперечення принципу ієрархічного лінійного дерева (єдності), тобто як відсутність єдиноначала; 4) існування розривів і, навпаки, відсутність картографії. У цьому зв’язку виділяють нелінійні (ризоморфні) і синергетичні середовища, які володіють іманентним креативним потенціалом самоорганізації. Але, на нашу думку, в кожному процесі, явищі чи події завжди можна виокремити певну структуру, головні тенденції, смисли, аспекти. Як показують обмірковування реальності та емпіричні дані акцентування тільки на ризомному моменті є одностороннім підходом до аналізу світу.

Послідовники постнекласичного світогляду вказують на абсолютну суб’єктивність наукового пізнання, що проявляється насамперед у цінностях і смислах пізнавальної діяльності, а тому ідея об’єктивної істини як вищого ідеалу науки фактично заперечується. Крайніми формами такої позиції є релятивізація теоретичних істин, онтологічний нігілізм. У гуманітарних науках це означає, що об’єктивна точка зору співвідносна із суб’єктивними ідеями та цінностями вченого. Відтак істина не одна, їх стільки, скільки існує теоретичних систем. Висловлюється сумнівна ідея, що наука як полісуб’єкт пізнання має постійно визначатись і перевизначатись у сакраментальних питаннях щодо реальності існування світу і того, хто його пізнає, стосовно сенсу пізнання та принципової можливості досягнення істини, а також відносно свого статусу як суб’єкта наукового пізнання.

Постмодернізм критикує панлогізм, раціоналізм, об’єктивізм та історизм у пізнанні, висловлює сумнів щодо надійності засновків, на які спирається наука, а також ставить завдання звільнитися від попередньої обмеженої практики. Послідовники постмодерністського світогляду вказують на “спільну для усіх гуманітарних досліджень проблему – неможливість відокремити факт від його інтерпретації, яка залежить від сенсів суб’єкта, котрий осягає цей факт” [29, с. 309]. Вважається, що наукова (і художня творчість) – це імовірнісні системи з низьким коефіцієнтом вірогідності, що відповідають сучасному образу світу як сукупності нелінійних процесів [10; 22]. Тому й психологія має переорієнтуватися з науки про універсальні закони психічної реальності на науку про виняткове, індивідуально неповторне.

У власному світобаченні постмодернізм зорієнтований на те, що досягти об’єктивності дослідження можна за допомогою діалогу, комунікації і конвенції, а не шляхом адекватного відображення реальності з допомогою розуму та конструктивної практики. Він виключає можливість існування єдино правильних, однозначних, універсальних описів реальності, фактично заперечує існування абсолютної істини, тому що будь-який текст має такий же статус, як будь-який інший, ні одна із точок зору не має привілейованого сенсу, інтерсуб’єктивність є критерієм істинності. Більше того, наскільки кожному суб’єктові картина світу відкривається з його унікальної буттєвої перспективи бачення, на-

стільки будь-яка авторська теорія оприявнює свою істину. І в цьому, завдяки полеміці та діалогу, полягає запорука динаміки розвитку науки. Істина будь-якого тексту, згідно з постмодернізмом, – у його щирості і переконливості викладу, де мова – не стільки засіб відображення, скільки засіб конструювання світу. Та й у дослідженні психічної реальності потрібно максимально наблизитися до неї, аби побачити всю палітру її кольорів з їх відтінками, відчуті її дихання, живе пульсування, почути її справжні й найтихіші голоси, не приглушені і не спотворені гучними маршами відірваних від життя та байдужих до нього абстрактних конструктів [30]. Спілкуючись, людина справді виходить за межі себе, тобто транскомунікує, але відбувається це, мабуть, ейдетично, ментально, ноетично. Душа здатна розуміти саму себе і душу іншого через рефлексію і децентрацію, молитву, самотрансцендендацію.

Відштовхуючись від цих поглядів, стверджується, що сучасні інтелектуальні (пошукові) рухи та методологічні стратегії в науці не можуть мати осердя, адже вони не жорсткі, а, навпаки, м'які, нестабільні, плинні. На рубежі ХХ і ХХІ ст. методологічний поступ характеризується міждисциплінарністю, мультидисциплінарністю (інтердисциплінарністю, полідисциплінарністю) та трансдисциплінарністю. Скажімо, трансдисциплінарність має свої особливі ознаки: 1) обстоювання “демократичності”, поліфонічності знання; 2) постійне пропонування все складнішої та більш мінливої картини світу; 3) постановка вимоги енциклопедичності знань ученого; 4) активне практикування різнорівневого дослідження проблем (поєднання глобальних і локальних, біологічних, культурних аспектів, щоправда без врахування духовних); 5) культивування нового принципу організації знання (відкритість меж між науками, активна взаємодія між ними); 6) кожна наука розглядається як єдність традиції та інновації, як суверенна й одночасно відкрита система, в якій відбуваються безперервні зміни шляхом запозичення досвіду суміжних наук, з одночасними збереженням власної ідентичності. Відтак будь-яка теорія обґрунтовується як конгломерат істин і помилок, тому що в ній з різних соціокультурних позицій відкриваються різні горизонти. Згідно з постмодерністською парадигмою в історію відходить дисциплінарна карта як образ класичної науки, а плинність пізнавального простору стає ознакою нашого часу. Фак-

тично постметодологія продукує знання нового типу – трансперсональне, трансцендентальне, зорієнтоване на подолання традиційних форм редукаціонізму, що в минулому вважалися неминучими ознаками позитивістської науки [6; 11; 17].

Погляд на природу особистості та на її становлення. У постмодерністському світогляді психічна реальність розглядається як нестабільна, хаосомна, стохастична, де сама особистість є результат соціальних комунікацій і конструкцій, тоді як її креативний потенціал постійно ніби підживлює перебіг цих процесів. Вважається, що особистість – внутрішня сила людини, яка своєрідним чином об'єднує та організує окремі життєві епізоди, формуючи “унікальне” індивідуальне життя, а постійний саморозвиток постає способом її існування. Відтак життя людини – це завжди пригода, стрімкий стрибок у невідоме, обережна хода незнайомою дорогою пошуку постмодерного сенсу життя і світу. Акцент ставиться на взаємодії, діалозі особистості з оточенням, самоструктуруванні в контакт з різними історико-культурними контекстами. Її структура нестійка, зв'язок між складовими неявний, неоднозначний, ексклюзивний, її потенціал ніким не заданий, не розгортається, не розвивається, а самоконструюється, створюється у процесі її “вільної” взаємодії зі своїм оточенням, вона засвоює та використовує певний словник, що специфічно відтворює нормативну систему суспільства. Постмодернізм бачить особистість постійно змінною, без сталих утворень, де вона ініціатор і суб'єкт постійного самоперетворення. Але ці процеси відбуваються без осмислення ціннісно-сміслових орієнтирів самих безперервних змін.

Відтак в аналізованій світоглядній парадигмі особистість розглядається як така, що постійно перебуває у станах переходу, постійно оновлюється, є плинною, мінливою та нейтральною відносно об'єктивних цінностей. Шляхом конструювання свого життєвого світу вона безупинно трансформується, самовизначається. Її нова стабільність – це сталість пригод, ризиків, неспокою у її житті та внутрішньому світі (а фактично постійна нестабільність. – М.С.). Так, постнекласична психологія більше зосереджує увагу на процесові, а не на результаті розвитку і саморозвитку особистості. Підкреслюється не заданість Я, а значущість процесу творення Я як сукупності дискурсивно сконструйованих і суперечливих позицій суб'єкта. Жодна ідентичність не є при-

родною чи наперед заданою, а твориться, постійно реконструюється.

Посмодерністськи витлумачена особистість не жорстко детермінована, не визначена, не одноголоса, їй притаманна безмежна відкритість, поліфонійність, здатність до різноспрямованого розвитку. Постійні зміни відповідно до мінливого оточення – це її норма життя, що не декларується. Але нехтувати власною психологічною, соціальною і духовною природою та автентичністю небезпечно. Вважається, що здоровішими і повноціннішими є ті особи, котрі демонструють різнобічність і гнучкість, тому що старі чесноти послідовності та істинності розглядають уже як немодні “обмеження” [11]. Постмодерний портрет особистості фіксує її релятивність, ситуативність, ірраціональність, еклектичність. Така “нова” особистість уже не константна, не цілісна, не стабільна, не ієрархізована, не самодостатня, а радше нестабільна, плінна, мозаїчна, процесна, колажна. Перебуваючи у просторі своїх стосунків, вона мандрує з контексту в контекст. Відповідно до характеру взаємодії з оточенням вона уявно “змінює” власну життєву історію, бачення минулого, теперішнього і майбутнього, постійно змінює сенси життя, що вважається модерним. Така особистість прагне подолати страх та інертність, безцільно спустошена внутрішньо, легко мігрує, ніде не залишаючись надовго. Навіть такі звично стабільні характеристики ідентичності, як вік чи гендер, уже не є тими маркерами, що стабілізують цей тип особистості у бурхливому морі її життя. Усе навколо і всередині людини постає плінним, змінним, нестатичним, що погоджується з помилковим баченням реальності як швидкоплинної, без стабілізуючої тенденції. Однак емпіричні факти підтверджують те, що ідентичність особистості (психологічна, соціальна, моральна і духовна) вказує на наявність стабільного і стабілізаційного ядра, яке, попри всі мінливості життєвої історії конкретної особи, від початку до кінця практично залишається незмінним. Перед особистістю завжди наступить момент, коли поставити вічні питання власного буття, зокрема, про його мету, зміст, сенс, завершення.

Вкрай деструктивним моментом постмодернізму є наполягання на релятивності, відносності моральних норм та духовних ідеалів у житті людини. Постмодерністи ідуть далі і стверджують про множинність істини, добра й краси. Скажімо, наполягається, що в сучасному світі ідея добра, так само як і ідея

істини, набуває різних, нерідко суперечливих оцінок та інтерпретацій. Це призводить до руйнування (розмивання) реальних моральних засад людських стосунків. У контексті постмодерністського світогляду смисли життя – це завжди щось невизначене і, відповідно, плінне, змінюване, динамічне. Звичайно, якщо добро зводиться до користі, вигоди, розрахунку, то поняття доброзичливості, доброчинності, а водночас і поняття духовності, справді втрачають будь-який сенс. Але в особистості і в світі є дещо стабільне, що спільне для всіх людей, передусім їхнє Я, Я-духовне, сумління, що єднає людей, абсолютні смисли життя (В. Франкл). Від себе зауважимо, що специфіка духовних цінностей полягає якраз у їх абсолютності, відсутності будь-яких винятків та обмежень. Тоді постає питання про те, що ж єднає людей, що перетворює натовп в одностудію, чужих у близьких і рідних, групу в товариство. Дуже небезпечно для особистості, коли цінності, які вона вибирає та реалізує у своєму житті, будуть штучними, неавтентичними людській природі. Звісно, у взаємодії зі світом виникають нові цінності буття, що змінюють екзистенційну суть особистості, ведуть її до оволодіння новими суб'єктивними якостями, хоча й не можуть повністю знищити вічне в ній.

Постмодернізм емансипує людину структурно, піддаючи критиці будь-які норми, межі, заборони та обмеження у духовній, моральній, соціальній і психологічній сферах. До прикладу, він проблематизує наукове розуміння свободи, розглядаючи її без зв'язку з відповідальністю. Вважається, що основними цінностями особистості постмодерного типу є цінності самореалізації та цінність самого процесу життя, а не його спрямованість, результати і здобутки. У цьому зв'язку постнекласична психологія [11] ставить завдання виявлення можливостей конкретної емпіричної людини досягати “вільного” (такого, що передбачає вплив ситуативної випадковості), але не відповідального буття, здійснювати постійний креативний вибір і власний унікальний проект самоактуалізації та саморозвитку. Однак залишається відкритим стратегічне питання: “У якому напрямку себе розвивати та діяти?” Вочевидь для нас найголовніше тут те, що не враховуються фундаментальні константи внутрішньою світу особистості, одним з яких є її духовне Я, щире сумління. До того ж особистість абсолютно невільна у самостворенні, а орієнтується на психологічні, соці-

альні, моральні та духовні норми й ідеали, вікові, статеві та індивідуальні можливості, ментальні канони і взірці.

Прихильники постмодерністського світогляду фактично не зважають на автентичну природу особистості і на сутність смислів її життя. Вони не враховують тієї обставини, що у суспільстві є люди, які безкорисливо жертвують собою заради блага інших, прагнуть реально взаємодіяти з іншими людьми (любити, вірити, надіятися, допомагати), живуть у реальному світі, який нікуди не зникає, та моляться за спасіння не тільки себе, а й усіх народів. Насправді особистість наділяється реальною стабільністю, вона соціально спричинено конструє себе, та й реалізує своє покликання як Творіння Боже. Найголовнішим в особистості є її духовне ядро, що опосередковує Божественну красу. Особистість – це не комікс чи маска у різноманітних життєвих ситуаціях, вона вступає у глибинні, одухотворені діалоги з іншими людьми. Світ, у якому вона живе, має глибокий сенс, глибинну мету – стати Царством Божим на Землі. Здорова особистість – внутрішньо несуперечлива і стійка, володіє сталими характеристиками й у духовних станах трансцендентної любові та свободи, безпристрасності та безмовності, каяття, чесноти та надії, вона виразно та об'єктивно вловлює сенс і спрямованість власного життя, свої облудні пристрасті та гріховні помисли. Між тим, згідно з *духовною парадигмою психології* [25], в людському житті є Велика логіка та добре Відоме у вигляді Вічних законів буття, у якому є об'єктивні, автентичні сенси та цілі. Одночасно кожній людині притаманне не лише індивідуальне, а й універсальне, загальнолюдське та божественне, вічні цінності. Навпаки, особистість, яка оволоділа постмодерністською ідеологією, імовірно опановує системою вартостей, які часто суперечать моральним і духовним цінностям суспільства та людського повсякдення.

Акцентуючи увагу на праві людини бути активною, комунікативною, вільною у самотворенні, постмодерністи водночас критикують одне з головних понять класичного раціоналізму – суб'єкта, що відображено у концепті “смерть суб'єкта” [37]. Червоною стрічкою проходить думка про ілюзорність домагань людини на роль автора, суб'єкта власного життя, суб'єкта історії, суб'єкта пізнання. До прикладу М. Фуко [33] свого часу зробив заяву про неминучу “смерть суб'єкта”.

У постнекласичній психології багато місця відводиться індивідуальній своєрідності людини: кожна особа має право бути абсолютно інакшою, володіти свободою, по-своєму розуміти сенс життя, щастя та благополуччя, зміст професійної діяльності. Стверджується, що людина прагне своєрідності, готова зняти із себе будь-які соціальні та моральні табу і має чинити активний опір, якщо їй заважають бути собою. Але така людина з надмірністю прояву несхожості, нестандартності стає для навколишніх важкою у спілкуванні, незрозумілою. Вона психологічно тисне своєю нездоровою індивідуальністю на інших, хоча часто й відкриває свій неповторний і свіжий погляд на світ, у якому значущими постають усе нові, почасти досить штучні, неавтентичні цінності. Зауважимо для нас очевидне. Безумовно, кожна особистість є індивідуально неповторною, індивідуальність – маркер зрілості людини, але одночасно вона володіє загальнолюдськими та особливими ознаками. Якщо ж індивідуальна своєрідність невиразна, то особа ніби губиться у власних рольових проявах. Якраз сила, потенціал особистості виявляється у привласненні і реалізації нею загальнолюдського, завдяки чому вона постає як автентична індивідуальність.

У постмодерністській ситуації, щоб впоратися із “плинною сучасністю” (термін З. Баумана), людині рекомендується використовувати певні індивідуальні практики, які допомогатимуть їй шукати суто біографічні, а не групові, не класові, не соціальні способи вирішення власних завдань, конституюючи себе і своє майбутнє. Такою практикою є наративізація, тобто текстуальна інтерпретація не тільки світу, а й своєї особистості та свого життя [10]. Так, для Д. Ларсен [40], якщо оповідач зникне, то із ним зникне й реальність. Навіть сама психологія розглядається розповідною дисципліною. Констатується, що у свідомості людини завжди присутні не тільки окремі уявлення про власне Я, але й особисті історії, що в єдине ціле пов'язують різні моменти її життя. Процес самоусвідомлення, саморефлексії відбувається шляхом створення власного Я-наративу, адже люди завжди ведуть внутрішню, інтрапсихічну розмову із собою, організовують внутрішній діалог, завдяки якому і відбувається штучне створення індивідуальних історій. На думку Т. Сарбіна, наратив – це принцип, що організовує людські дії і вчинки, включаючи в себе як смисли вчинення, так і

причини наявних подій, що передбачає нескінченну кількість можливих способів представлення подій і розповідей про них. Дж. Брунер висноує, що в нас немає іншого способу описати прожитий час, як крім нарративу, тому що завдяки ньому особистість надає форму і сенс своєму життю, темпорально і логічно упорядковує досвід, виділяючи в ньому початок, середину, передчуття фіналу, центральну тему. Вважається, що спрямоване біографічне конструювання майбутнього здійснюється особистістю шляхом розповідання історій про себе.

Отож, обстоюється засаднича теза, що особисті історії, Я-нарративи стають смисловими домінантами, що маркують, упорядковують плинну сучасність, а сама особистість розглядається як сконструйована сутність, яка змінюється під впливом численних життєвих контекстів, різноманітних дискурсивних практик. У часовому вимірі прийдешнє майбутнє приходить, наближається, конструюється самою людиною, створюється нею у теперішньому і навіть у минулому, яке постійно переінтерпретується. Як аргумент використовується факт, що в клієнтських розповідях (історіях) людські видумки певною мірою творять реальність. Акцентується увага на тому, що такі невимушені історії, які подобаються їх автору чи дуже потрібні йому для самоствердження чи самовиправдання, непомітно вибудовують життєвий контекст, у якому нібито здійснюються відповідальні вибори, реалізуються найпотаємніші домагання, формулюються ситуативні та великі завдання, приймаються важливі рішення. Підкреслюється, що саме історії про себе і своє життя стають своєрідними смисловими домінантами, маркуючи й організуючи, спрямовуючи нашу плинну реальність. Звідси застереження: багатосенсове віяло можливостей нерідко гальмує активність сучасної людини, стримує її самопрояви, зумовлюючи обережність, нерішучість, перецікування.

З погляду нарративної психології, здатність людини означувати реальність, проговорювати пережите, створювати розповіді про себе (нарративи), що пояснюють їй навколишній світ і саму себе, стає головною. Відтак реальність для особистості, на думку постмодерністів, – це не більше, аніж розповідь. Наратив тут постає не пасивним відображенням, а творчою самопобудовою, котра здійснюється за тими ж законами, що й створюється художній твір, якнайважливіша умова підтримки динамізму ідентичності особистості. Вважається, що роз-

повідуючи про власне життя, особистість водночас думає про себе, спостерігає власні реакції та зміни в уважності та емпатійності слухача, якому адресований нарратив. Тому автор нарративного оповідання не лише уявляє майбутнє, але й має змогу “переписувати” свою історію, реконструювати своє минуле. Фактично стверджується, що у такий “простий” спосіб зріла особа може зняти із себе відповідальність за свої негідні вчинки, просто виключивши їх з власної особистісної історії.

У постмодернізмі особистість розглядається як “вмотивований оповідач” (Г. Херманс), де простором її життєвого світу є ставлення до значущих інших як потенційних слухачів (а не тих, з ким вона взаємодіє. – М.С.), а психологічним часом – міра самопрояву в сьогоденні відповідно до асимільованого минулого і прогнозованого майбутнього. Завдяки втіленню почуттів у словах, у мові виникає дистанція щодо відображеної реальності, що передбачає варіативне, неоднозначне ставлення до неї (О.В. Улибіна). Лише відокремивши себе від своєї подієвої насиченої життєвої історії, почувши її ніби з боку, як чийсь розповідь, людина відчуває себе у змозі взяти на себе відповідальність за реалізацію поставлених життєвих завдань. Стверджується, що у нарративі життєвий світ особистості постійно перебудовується відповідно до актуальної життєвої історії, головним персонажем якої є вона сама. Динамічне ставлення її до себе, акумулює особливості просторово-часової структури життєвого світу. При створенні історій про себе як майбутню значущу роль відіграє домінантна спрямованість особи, пов’язана з магістральними культурними сюжетами (героїчної драми, історії завоювання, love-story тощо).

В кожному нарративі правда співіснує з видумкою, реальність уплітається у міф. Автор отримує безліч можливостей видозмінити сюжет, постійно розставити інші акценти, ревізує численні варіанти розв’язання колізій. Це означає, що оповідач є водночас автором, редактором, критиком і героєм власної розповіді. У такий спосіб здійснюються численні нарративні “репетиції” прийдешнього, формується психологічна готовність автора історії до майбутніх життєвих несподіванок. У сюжетному оповіданні про себе (індивідуальному нарративі) з об’єктивного ходу історії перебігу власного життя особистість вільно виокремлює окремі моменти і фрагменти, осмислює їх взаємозв’язки, починає бачити прихований сенс того, що з нею трапляється. Захопленість

персональною історією, її варіативністю нібито надає особистості додаткові ступені “свободи”, а фактично йдеться про псевдосвободу, хоча вважається що це допомагає їй відшукати сенс власного життя. Окрім того, швидка зміна контекстів спричиняє виникнення нових особистісних “перспектив”.

Для усвідомлення структури сюжету нарративу необхідним стає рух від сюжету до подій і навпаки. Крім подій і сюжету, в ньому виділяють головні його мотиви: альтруїстичний мотив життя для інших, допомоги, самопожертви (дискурс святого), конкурентний мотив самоствердження, перемоги, влади (дискурс Олександра Македонського), еротичний мотив – бажання близькості, зачарованості, закоханості, злиття, а у старшому віці немовби виникають екологічні сюжети. Самоконститування відбувається через формулювання життєвих завдань, концептів життєвої історії, що мають відчутну перевагу над іншими, тобто виділяються футуралістичні нарративи (Т.М. Титаренко). Останні пов’язані з опрацюванням завдань на перспективу, що актуалізують мотиваційний (енергетичний) потенціал, сприяють смислому структуруванню майбутнього, самопрогнозуванню, особистісній інтенційності. Вважається, що такі нарративи особистість вибудовує на етапі завершення певного життєвого етапу з метою передбачення та наповнення змістом і сенсом наступного. Завдяки цьому індивідуальне майбутнє “наближається” й опановується та водночас формується й актуальне сьогодення. При цьому головне життєве завдання контролює дискурси, у яких проявляється особистість та організується її майбутнє.

Футурологічні нарративи характеризуються стратегічністю і тактичністю. Стратегічність виявляється в тому, що головні цілі, породжуючи нові історії і нові смисли, визначають глобальні за перспективою й масштабні за змістом завдання. Тактичність стосується операціоналізації, уточнення, деталізації завдань у текстах (розповідях про себе) відповідно до реальної життєвої ситуації, можливих труднощів, несподіваних перешкод, очікуваних результатів та власних можливостей. Як життєве завдання футуристичний нарратив формується у межах конкретного сюжету, набуваючи креативності, конкурентності, енергетичності, екологічності. Як нарративна практика втілюване життєве завдання має чітку персональну приналежність, діапазон вживаності у форматі конкретного періоду індивідуального життя, а його прогностична ефективність різко

падає, якщо воно виходить за рамки сюжету, в якому поєднуються певні події та задається логіка його розгортання. Будучи передусім нарративною, сюжетно зумовленою практикою, кожне конкретне завдання на майбутнє має свій фокус вживаності, скажімо, у професійній сфері як креативне (дискурс Колумба), у спорті – бути конкурентним (дискурс Олександра Македонського), у сфері батьківських стосунків (альтруїстичний текст у дискурсі безумовної любові) та ін.

Завдання особистості на майбутнє може залишатися жорстко сталим, незважаючи на зміни обставин та власних можливостей, практично закритим для втілення нового досвіду, застиглим у фанатичній цілеспрямованості, і часто стає не життєдайним, втрачає свою енергетику та прогностичність. Вважається, що кожна особистість володіє індивідуальним порогом імовірнісного прогнозування, що зумовлений її прогностичним потенціалом та набутим досвідом. Життєвим завданням, що прогноують майбутні події, властивий високий рівень особистої значущості, інколи суб’єкт повсякдення ніби “ігнорує” потенційно невисоку ймовірність їх досягнення.

Неупереджений аналіз, життєва та психотерапевтична практика показують, що між процесами реального життя та нарративуванням можуть бути різні співвідношення. Людина може просто жити, не нарративуючи. Пояснити чому особистість нібито постійно нарративує, до прикладу, в ситуації психотерапевтичного сеансу, можна дією механізмів захисту, коли їй важко сприйняти ситуацію, у якій вона втратила головні сенси життя, витіснила з внутрішнього світу духовне Я, здійснила неосмислені, а то й негідні, вчинки. Тоді вона вигадує історії, замінюючи реальне повсякдення “життям у нарративах”.

ВИСНОВКИ

1. У постмодерністському світогляді доведені до абсурду антиуніверсалізм та плюралізм, обстоюється множинність світобачення, багатоваріантність способів розв’язання проблем повсякдення, право кожної особистості на свободу думок, вірувань, дій, висловлювань, соціокультурну контекстність будь-якого пізнання, дисциплінарну багатопредметність, особисту свободу дослідника у процесі смислового конструювання реальності. В його концептах культивується настанова на потребу культурного багатоманіття як основи розвитку люд-

ства та окремої людини, а відтак і багатопанорамність позицій, яка нібито уможливило поглиблення й збагачення системи наукового знання.

2. Фактично у постнекласичній психології особистості приписуються нігілістичні тенденції, немов вона втрачає свій центр, головну суть, живе у світі постійної комунікативної взаємодії, а по суті існує у хворобливому індивідуалізованому внутрішньому засвіті, проживає не в реальному, а у віртуальному світі. Особистість розглядається процесом, коли її динамічні бажання та потреби сприймаються як похідні від контексту життєвої ситуації, а не залежні від її змісту. Стаючи виразно і відверто контекстуальною, вона ніби, з одного боку, гнучкіше відгукується на різні сигнали оточення (в тому числі маніпулятивні, злотворні), з іншого – може загубитися в проблемах іншого (замість того щоб допомогти конструктивно розв'язувати проблеми іншого, творити добро. – М.С.), перестає відчувати межі, що відокремлюють її мрії від очікувань оточення, власні життєві завдання від планів родини (жити як билина в полі, має забути про традиції, передання, родове дерево) чи професійної спільноти, Я від не-Я, а відтак зняти із себе будь-яку відповідальність за себе і за близьких людей. У неї вже немає стійкого ідеалу, мрії, які вона втілює все життя, творячи добро, реально допомагаючи іншим, навіть для цього жертвуючи собою. І, безумовно, в такої особистості не залишається місця для духовності. Але ця теза заперечується тим об'єктивним фактом, що реальний світ речей і світ людей потрібно постійно відтворювати чи краще – поліпшувати. Особистість повинна просто жити, діяти і творити, принаймні більшості потрібно продуктивно діяти, а не просто перебувати у комунікативному екстазі. Це питання постмодернізм не ставить, бо акцентує увагу на штучному, з необмеженими можливостями у структуруванні реальності, втіленні “абсолютної” свободи дій та пізнання.

3. Насправді особистість – це не тільки індивідуальність, результат самоконтролювання, їй притаманне ще й загальнолюдське, спільнісне. У житті існує конструктивізм вищого порядку, коли завдяки орієнтації на духовне начало внутрішній світ стає впорядкованим, збалансованим, міцним, а життя набуває системності, нехаотичності, невивадковості, повновагомої відповідальності. Життєздійснення постає справді вільним, коли особистість реалізує автентичні смисли, постає повноцінним

його суб'єктом, враховуючи абсолютні сенси, а її індивідуальні практики визначаються конкретними ситуаціями та особистісним потенціалом, який вона розвиває протягом усього життя.

4. З постмодерністської критики світу (культури, науки, людського життя) випливають такі методологічні настанови: релятивізм (множинність інтерпретацій, принцип методологічного сумніву) і культурна аналітика (все бачиться як текст і передбачає аналіз тексту). Вважається, що сучасна культура стає культурою екстазу комунікації, хоча фактично мовиться про тотальну маніпуляцію, новий різновид експлуатації людини людиною у ХХІ ст. Постнекласичний світогляд пропонує цивілізації деструктивну перспективу. Як нігілістичний за своєю суттю інтелектуальний проєкт, постмодернізм не створює позитивних конструктивних сенсів для людини. Через “дитяче розкріпачення” думки, множинність істин, він убиває смисл життя окремої людини і людства загалом, робить перспективу необмеженої свободи стати стихійною, релятивною, незалежною від відповідальності.

5. Сучасні методологи психології постмодерністської орієнтації, розробляючи авторські моделі, схеми, конструкції, принципи: 1) незважають на реальну онтологію внутрішнього світу людини, не беруть до уваги традиції, ніби живуть у паралельному світі; 2) активно нав'язують суспільній та науковій і масовій свідомості своє трактування внутрішнього світу людини без духовного центру, що вже призвело до згіршення глобалізованого світу, про що свідчить стан сучасної західної цивілізації взагалі та українського соціуму зокрема, невтішний стан духовного, морального, соціального, психологічного, психічного і тілесного здоров'я людини; 3) старанно приховують хибні засновки своїх методологічних орієнтацій, зовсім не враховують наявність духовного у внутрішньому життєздійсненні людини; 4) не ставлять завдання проаналізувати та запропонувати модель здорового розвитку людини, не обстоюють ідеал здорової особистості, яка володіє фундаментальними здатностями та добродійним стилем життя, толеруючи до застосування антигуманних маніпулятивних технологій; 5) у своєму пошуку намагаються охопити всі наявні методологічні підходи, які неможливо об'єднати (наприклад, матеріалістичну та ідеалістичну лінії світобачення).

6. Критики постмодерністського світогляду виявили в міркуваннях його апологетів щіль-

ність наукових і псевдонаукових термінів, які некритично, без уваги до їх значення використовуються в побудові тез, які не мають сенсу, вживаються у невідповідний контент задля надання видимості глибини судження банальним розмірковуванням про соціологію, історію та психологію. Вони, граючись термінами, роблять “далекосяжні”, але неадекватні висновки, використовуючи незвичну за стилем мову, і, більше того, творять нові неологізми, незвично застосовують звичні слова. Ось чому в постмодерністському світогляді реальність розглядається як надскладна, нестабільна, мінлива, така, що визначається ситуативно і локально поставленими завданнями. Для характеристики сучасного світу використовуються такі терміни-характеристики: “потік повсякдення”, “вислизаючий світ”, “суспільство ризику”, “плинні структури”, “плинна культурно-психологічна реальність”. Стверджується, що потік повсякдення якраз є предметом постмодерністського дослідження, хоча очевидно, що в особистості є вічне, вона є носієм абсолютних цінностей, святостей. Постмодернізм пропонує використовувати замість поняття “суб’єкт” поняття “актор”, замість поняття “система” – “фігурації”.

7. На початку ХХ століття психологія розширила предмет дослідження, вийшла за межі свідомості, відкрила несвідоме. У кінці ХХ і на початку ХХІ вона знову відкриває для себе духовну складову внутрішнього світу людини. Зауважимо, що вже у ХІХ столітті в німецькій інтелектуальній традиції на передній план виводилася творча активність духу, відповідального за втілення свого покликання. Вважалося, що не діяльність визначає особистість, як стверджується, скажімо, у матеріалістично зорієнтованій психології, а суб’єкт, особистість визначає ту діяльність, у якій він чи вона живе і розвивається. Здорова особистість не сприймає той культурний зміст, який не відповідає її внутрішній природі. І це підтверджують емпіричні дані та результати психотерапевтичної практики: у внутрішньому світі людини є стабільне і стабілізуюче духовне ядро (внутрішня особа), голос сумління як голос Бога, що ніколи її не покидає. Завдяки цій орієнтації на духовне особистість долає хаос, навіть креативний, упорядковує переживання, думки, наміри, в неї виникає надія, усвідомлюються великі життєві цілі, вона знаходить автентичні смисли життя і тоді справді відчувається щасливою, докладаючи у повсякденному вчиненні значних моральних, психосоціальних та фізичних зусиль.

8. Абсолютними сенсами життя людини є творення віри, любові, добра, автентичної свободи та відповідальності, надії, переживання щасливих моментів, оздоровчих станів смиренності та каяття за негідні вчинки, духовне осмислення страждань, внутрішній опір злу. Досвід особистої психотерапевтичної практики важких випадків (суїцидальні спроби, ігроманія, важкі депресивні та панічні стани) дозволяє стверджувати, що як тільки психотерапевт виходить на абсолютні автентичні смисли життя клієнта, то той швидко стає суб’єктом власних переживань, думок і намірів, а з часом і суб’єктом власного життя та особистісних змін, що суттєво прискорює процес його зцілення – виздоровлення, відновлення та повернення до повноцінного (осмисленого та результативного) прожиття з визначеними цілями і завданнями, актуалізацією позитивного самісного досвіду.

9. Духовність здатна підняти людину “до небес”, коли її внутрішній світ “спрощується”, впорядковується, стабілізується, кристалізується, тоді забезпечується зціленість, антикрихкість як особистості (Н. Теліб). Духовне Я, котре надає нам повної сили, дає змогу долати хаос, діяти в умовах невизначеності, виникаючих труднощів і проблем, долати стресові ситуації, дозволяє отримувати користь від власного страждання. Не відкривши своєї глибинної сутності (духовності), людина залишається “сліпою у власному домі”, і якщо вона бездумно слідуватиме за недосконалим світом, то ніколи не припливе до власної гавані (Г. Сковорода). Як тільки особистість перестає орієнтуватися на духовне, у неї відразу виникає хаос-безлад у переживаннях, думках, зникає надія, губиться почуття щастя. Але для підтримання орієнтації на духовне вона повинна докладати постійні та цілеспрямовані зусилля – здійснювати духовні дії, активно та цілеспрямовано створювати для себе здорові, життєдайні умови. Проблема полягає в тому, що одухотворення доступне тільки духовному окові (уму – внутрішньому голосу, духовній рефлексії) і недоступне нашим психологічним перцепціям та тілесним відчуттям. На жаль, існують потужні зовнішні сили, які відволікають людину від автентичного духовного Я, зовнішній світ настирливо нав’язує їй ідею про відсутність духовного начала в її природі, що, власне, й підтримується постмодерністським світоглядом.

10. У сучасну епоху набуває вагомості переконання, що те, яким уявляється світ та природа людини, залежить передусім від фоку-

сування свідомості вченого. У цьому переконанні практично не враховується та фундаментальна обставина, що в житті цивілізації, суспільства та окремої людини є стабілізуючий чинник – *духовна сфера*. Без орієнтації на цей чинник у соціальному житті, культурі виникає не виправдана безмежна варіативність і навіть хаос, що, як не прикро, часто вважається нормою. У наш час позитивна тенденція зростання рефлексії науковців над ціннісними і смисловими контекстами людського буття супроводжується протилежною деструктивною тенденцією – неврахування вічного в людині, акцентування на відносності ідеалів, норм та цінностей. Оптимізм ситуації полягає в тому, що в гуманітарних науках є сумлінні вчені, які усвідомили викладені нами деструкції постмодерністського світогляду, хоча апологети останнього тотально заповнили наукову спільноту і вдаються до зневаги своїх опонентів.

Перспективи подальших розвідок полягають в аналізі впливу постмодерністського світогляду на теоретичні психологічні концепції і на культивування деструктивних технологій в сучасній психологічній практиці, а також на формування наукових засад цієї практики під тиском автентичного уявлення про внутрішній світ особистості та її буття у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Асмолов А.Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии. Москва: Смысл, 2002. 480 с.
2. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / 3-е изд., испр. и доп. Москва: Смысл: Издательский центр “Академия”, 2007. 528 с.
3. Библихин В. В. Язык философии. Москва, 1993. 453 с.
4. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / пер. с фр. и предисл. С.Н. Зенкина. Москва: Добросовет, издательство “КДУ”, 2011. 392 с.
5. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции : пер. с фр. А. Качалова. Москва: Издательский дом “ПОСТУМ”, 2015. 240 с.
6. Василюк Ф. Е. Методологический смысл психологического схизиса. *Вопросы психологии*. 1996. № 6. С. 25-40.
7. Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана : колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
8. Гусельцева М. С. Категория культуры в психологии и гуманитарных науках. *Вопросы психологии*. 2006. № 4. С. 3—14.
9. Гусельцева М. С. Методологические кризисы и типы рациональности в психологии. *Вопросы психологии*. 2006. №1. С. 3—15.
10. Гусельцева М. С. Постмодернистские перспективы развития психологии. Теория и методология

психологии: постнеклассическая перспектива / отв. ред. Л. А. Журавлев, А. В. Юревич. Москва: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2007. С. 45–73.

11. Гусельцева М. С. Постнеклассическая рациональность в культурной психологии. *Психологический журнал*. 2005. Т. 26. № 6. С. 5—15.
12. Гусельцева М. С. Типы методологических установок в психологии. *Вопросы психологии*. 2005. № 6. С. 98–103.
13. Деррида Ж. Письмо японскому другу. *Вопросы философии*. 1992. № 11. С. 226–231.
14. Джеймсон Ф. Постмодернизм, або Логіка культури пізнього капіталізму / пер. з англ. Київ, 2008. 384 с.
15. Джерджен К. Дж. Движение социального конструкционизма в современной психологии. Социальная психология: саморефлексия маргинальное : хрестоматия / ред.-сост. Е. В. Якимова. Москва: ИНИОН РАН, 1995. С. 51–73.
16. Зинченко В.П. О методологической культуре психологов (от монизма к плюрализму). *Культурно-историческая психология*. 2012. №1. С. 59–68.
17. Знаков В. В. Психология субъекта и психология человеческого бытия. Субъект, личность и психология человеческого бытия / под ред. В. В. Знакова и З. И. Рябикиной. Москва: ИП РАН, 2005. С. 9–44.
18. Ильин И. П. Постмодернизм: словарь терминов. Москва, 2001. С. 254–255.
19. Корнилова Т. В. Экспериментальная парадигма, или Ложные дихотомии в психологии. Теория и методология психологии: постнеклассическая перспектива / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юревич. Москва: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2007. С. 95—118.
20. Мазилев В. А. Методологические проблемы психологии в начале XXI века. *Психологический журнал*. 2006. №1. Т. 27. С. 23–34.
21. Малин И.И. Ризома как понятие постхристианской эпохи и её проявление в нарративном богословии, литургических нововведениях и экзистенциальной интерпретации текста Писания и Традиции. Будущее религии: изнаходящего в грядущее. Сборник статей по итогам круглого стола. 21 ноября 2008 года / под ред. проф. А. А. Фёдорова, проф. А. М. Дорожкина, И. И. Малина (сост. сб.). Н. Новгород: НГПУ имени К. Минина, 2008. 360 с.
22. Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 189 с.
23. Методологія і психологія гуманістичного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана : колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
24. Морщакова О. Культура соціогуманітарного пізнання у ситуації постмодернізму. *Психологія і суспільство*. 2010. № 2. С. 129—141.
25. Савчин М.В. Духовна парадигма психології: монографія. Київ: Академвидав, 2013. 224 с.
26. Савчин М.В. Здатності особистості: монографія. Київ: Академвидав, 2016. 288 с.
27. Савчин М.В. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія. Дрогобич: ПП “Посвіт”, 2019. 232 с.
28. Савчин М. В. Методологеми психології : монографія. Київ: Академвидав, 2013. 224 с.

29. Соколова Е. Е. Методологическое единство contra плюрализм: Школа А. Н. Леонтьева против современной дихотомизации психологии. Теория и методология психологии: постнеклассическая перспектива / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юревич. Москва: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2007. С. 286—312.

30. Татенко В.О. Сучасна психологія: теоретично-методологічні проблеми: навч. посіб. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту “НАУ-друк”, 2009. 288 с.

31. Усманова А. Р. Ризома. Постмодернизм. Энциклопедия / сост. и науч. ред. А. А. Грицанов, М. А. Можейко. Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. 1040 с.

32. Флоренский П. А. Столб и утверждение истины. Москва, 1990. 563 с.

33. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Москва, 1997.

34. Фуко М. Порядок дискурса. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. Москва: Кастанья, 1966. 448 с.

35. Харре Р. Метафизика и методология: некоторые рекомендации для социально-психологического исследования. Социальная психология: саморефлексия маргинально / ред.-сост. Е. В. Якимова. Москва: ИНИОН РАН, 1995. С. 74–93.

36. Ярошовець В. Гуманістичний зміст методології пізнання. *Психологія і суспільство*. 2012. № 4 (50). С. 8–18.

37. Ясперс К. Общая психопатология. Москва: Практика, 1997. 389 с.

38. Deleuze Gilles and Félix Guattari. 1980. *A Thousand Plateaus*. Trans. Brian Massumi. London and New York: Continuum, 2004. Vol. 2 of *Capitalism and Schizophrenia*. 2 vols. 1972-1980. Trans. of *Mille Plateaux*. Paris: Les Editions de Minuit.

39. Gergen K. I. Toward a Postmodern Psychology / K. I. Gergen // *Psychology and Postmodernism* / ed. by S. Kvaales. London: Sage Publications, 1994. P. 17–30.

40. Larsen D. I. Eclecticism Psychological theories as interwoven stories. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 1999. Vol. 21 (1). P. 69–83.

41. Malewski; Психіатрія – Істерія – 1.4. Можлива методологічна модель психіатрії. URL: http://psychiatry.ru/library/lib/article.php4?booknumber=39&article_id=6].

REFERENCES

1. Asmolov, A.G. (2002). Beyond Consciousness: Methodological Problems of Nonclassical Psychology. Moskva: Smysl [in Russian].

2. Asmolov, A.G. (2007). Personality psychology: cultural and historical understanding of human development. [3rd ed., Rev. and add]. Mjrsva: Meaning: publishing center Academy [in Russian].

3. Bibikhin, V. V. (1993). Language of Philosophy. Moskva [in Russian].

4. Baudrillard, J. (2011). Symbolic exchange and death / [Per. with fr. and foreword. S.N. Zenkina] – Mjkskva: Dobrosovets, Publishing House KDU [in Russian].

5. Baudrillard, J. (2015). Simulacra and Simulations [Trans. with fr. A. Kachalova] Mjkskva: Publishing house

POSTUM [in Russian].

6. Vasilyuk, F.E. (1996). Methodological meaning of the psychological crisis [*Questions of psychology*]. 6, 25–40 [in Russian].

7. Vitacultural methodology: anthology (2019). [To the 25th anniversary of the scientific school of Professor A.V. Furman. Collective monograph]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

8. Guseltseva, M.S. (2006). Category of culture in psychology and humanities. [*Questions of psychology*]. 4, 3–14 [in Russian].

9. Guseltseva, M.S. (2006). Methodological crises and types of rationality in psychology. [*Questions of psychology*]. 1, 3–15 [in Russian].

10. Guseltseva, M.S. (2007). Postmodern perspectives of development of psychology. [Theory and methodology of psychology: Post-nonclassical perspective of TZZ] / отв. ed. L. A. Zhuravlev, A. V. Yurevich. Moskva: Publishing house Institute of Psychology RAS, 45–73 [in Russian].

11. Guseltseva, M.S. (2005). Post-nonclassical rationality in cultural psychology. [*Psychological journal*]. 26, 6, 5–15 [in Russian].

12. Guseltseva, M.S. (2005). Types of methodological attitudes in psychology. [*Questions of psychology*]. 6, 98–103 [in Russian].

13. Derrida, J. (1992). Letter to a Japanese friend. [*Questions of philosophy*]. 11, 226–231 [in Russian].

14. Jameson, F. (2008). Postmodernism, or the logic of the culture of late capitalism: trans. from English. Kyiv [in Ukrainian].

15. Djerdzhen, K.J. (1995). Movement of social constructionism in modern psychology. [Social psychology: self-reflection marginal: a reader / ed.-comp.] E. V. Yakimova. Moskva: INION RAN, 51–73 [in Russian].

16. Zinchenko, V.P. (2012). On the methodological culture of psychologists [(from monism to pluralism. *Cultural psychology*]. 1, 59–68 [in Russian].

17. Znakov, V.V. (2005). Psychology of the subject and psychology of human existence. [Subject, personality and psychology of human existence] ed. V.V. Znakova and Z.I. Ryabikina. Moskva: IP RAS, 9–44 [in Russian].

18. Ilyin, I.P. (2001). Postmodernism: Glossary of terms. Moskva, 254–255 [in Russian].

19. Kornilova, T.V. (2007). Experimental paradigm, or False dichotomies in psychology. [Theory and methodology of psychology: Post-nonclassical perspective of TZZ] / отв. ed. A. L. Zhuravlev, A. V. Yurevich. Moskva: Publishing house Institute of Psychology RAS, 95–118 [in Russian].

20. Mazilov, V. A. (2006). Methodological problems of psychology at the beginning of the XXI century. [*Psychological journal*]. 1, 27, 23–34 [in Russian].

21. Malin, I.I. (2008). Rhizome as a concept of the post-Christian era and its manifestation in narrative theology, liturgical innovations and existential interpretation of the text of Scripture and Tradition. [The future of religion: from the present to the future. Collection of articles on the sources of the round table. November 21, 2008] ed. prof. A. A. Fedorova, prof. A. M. Dorozhkina, I. I. Malina (compiled by the collection). N. Novgorod: NGPU named after K. Minin [in Russian].

22. Mankovskaya, N. B. (2000). Aesthetics of post-modernism. Sankt-Peterburg: Aleteya [in Russian].

23. Methodology and psychology of humanistic cognition (2019). [To the 25th anniversary of the scientific school of Professor A.V. Furman. Collective monograph. Ternopil: TNEU], 998 [in Ukrainian].

24. Morshchakova, O. (2010). The culture of socio-humanitarian knowledge in the situation of postmodernism. [*Psychology and society*]. 2, 129–141 [in Ukrainian].

25. Savchyn, M.V. (2013). Spiritual paradigm of psychology: monograph. Kyiv: Akademvidav [in Ukrainian].

26. Savchyn, M.V. (2016). Personality abilities: monograph. Kyiv: Akademvidav [in Ukrainian].

27. Savchyn, M.V. (2019). Human health: spiritual, personal and bodily dimensions: monograph. Drohobych: PE Posvit [in Ukrainian].

28. Savchyn, M.V. (2013). Methodologists of psychology: monograph. Kyiv: Akademvidav [in Ukrainian].

29. Sokolova, E.E. (2007). Methodological unity contrapluralism: AN Leontiev's school against modern dichotomization of psychology. [Theory and methodology of psychology: Post-nonclassical perspective of TZZ] / otv. ed. A. L. Zhuravlev, A. V. Yurevich. Moskva: Publishing house Institute of Psychology RAS, 286–312 [in Russian].

30. Tatenko, V.O. (2009). Modern psychology: theoretical and methodological problems: [textbook]. Kyiv [in Ukrainian].

31. Usmanova, A. R. (2001) "Rhizome" [Postmodernism. Encyclopedia / Comp. and scientific. ed.] A. A. Gritsanov, M. A. Mozheiko. Minsk: Interpress service; Book House [in Russian].

32. Florensky, P. A. (1990). Pillar and statement of truth. Moskva [in Russian].

33. Foucault, M. (1997). The will to truth: Beyond knowledge, power and sexuality. Moskva [in Russian].

34. Foucault, M. (1966). The order of discourse / [Will to Truth: Beyond Knowledge, Power and Sexuality. Works of different years]. Moskva: Kastal [in Russian].

35. Harre, R. (1995) Metaphysics and methodology: some recommendations for socio-psychological research. [Social psychology: self-reflection marginal] / ed.-comp. E. V. Yakimova. Moskva: INION RAN, 74–93 [in Russian].

36. Yaroshovets, V. (2012). Humanistic content of the methodology of cognition. [*Psychology and society*]. № 4, 8–18 [in Ukrainian].

37. Jaspers, K. (1997). General psychopathology. Moskva: Practice [in Russian].

38. Deleuze, Gillesand; Guattari, Félix. (1980). *A Thousand Plateaus*. [Trans. Brian Massumi]. London and New York: Continuum, 2004. Vol. 2 of *Capitalism and Schizophrenia*. 2 vols. 1972 – 1980. [Trans. of *Mille Plateaux*]. Paris: Les Editions de Minuit [in English].

39. Gergen, K. I. (1994). Toward a Postmodern Psychology. [*Psychology and Postmodernism*] / ed. by S. Kvaales. London: Sage Publications, 17–30 [in English].

40. Larsen, D. I. (1999). Eclecticism Psychological theories as interwoven stories. [*International Journal for the Advancement of Counseling*], 21, 69–83 [in English].

41. Malewski; Psychiatry – 1.4. A methodological model of psychiatry is possible [Electronic resource]. – URL: http://psychia-try.ru/library/lib/article.php4?booknumber=39&article_id=6.] [in English].

АНОТАЦІЯ

Савчин Мирослав Васильович.

Постмодерністський світогляд і проблемний контекст психологічного пізнання особистості.

На методологічному рівні проаналізовано змістові характеристики постмодерністського світогляду та його переважно деструктивний вплив на стан розв'язання наявних проблем психологічної науки. В цьому світогляді образ світу розглядається як багатовимірне, гетерогенне, мозаїчне утворення, а культура – як сфера прояву екстазу комунікації; акцентується увага на динамічності процесів і не звертається погляд на стабільні модуси; порядок відшуковується у хаосі, що нібито допомагає зберегти відчуття сталості системи в умовах дефіциту впорядкованості, рефлексуються протилежні процеси структурування та хаотизації, розвивається ідея множинності краси. В лоні названого світогляду життя розглядається як текст, а комунікація (діалог) – як ключовий момент соціального буття особистості, проголошується контекстуальність (залежність від соціокультурних впливів) повсякдення людини, характеризуються процедури контролю за дискурсами, що зумовлено “лінгвістичним поворотом”, зосередженістю розмірковувань на текстах. Зазначається, що постмодерністська ідеологія фактично оголошує табу на науковість, об'єктивність у пізнанні світу, тому що самій реальності приписується імітованість, заперечується можливість побудови систематизованої теорії та філософії, пропонується мережевий принцип організації знання, а для забезпечення його “об'єктивності” пропонується відмовитися від *категорії суб'єкта*, щоб позбутися суб'єктивності пізнання, що немовби проявляється в дотриманні цінностей і смислів пізнавальної діяльності, а для означення структури пізнання експлуатується поняття “епістема”, що характеризує структуру історично змінного пізнання. Загалом у постмодерністському світогляді пропагується досягати об'єктивності за допомогою діалогу, комунікації та конвенції, коли інтересу суб'єктивності постає критерієм істинності, методологічний поступ пов'язується з міждисциплінарністю та трансдисциплінарністю. У даному світоглядному вимірі на тлі нігілістичності особистість розглядається динамічною, плинною, мінливою, багатоголовою, не жорстко детермінованою, емансипованою структурно, причому без стабілізуючого ядра (духовного Я, статі, Я-концепції), перебільшено витлумачується індивідуально неповторне, те, що не поєднане із загальнолюдським і нейтральне стосовно об'єктивних цінностей (до прикладу, аморалізм). Помилково трактується свобода як всюдозволеність, навіть у сфері самореалізації і самотворення. Аналізується постмодерністська ідея наративу як текстуальної інтерпретації людиною світу, своєї особистості та свого життя. Висловлюється твердження, що між процесами реального життя та наративуванням можуть бути різні співвідношення, адже людина здатна повноцінно жити, не вдаючись до наративації. Зазначається, що постмодернізм нехтує стабілізуючими феноменами внутрішнього світу людини, вічними сенсами життя (творення віри, любові, добра і боротьби зі злом, поширення автентичної свободи та відповідальності, надії, переживання

щасливих моментів, оздоровчих станів смиренності та каяття за негідні вчинки, духовного осмислення страждань). Обстоюється думка, що завдяки орієнтації на духовне у своєму внутрішньому світі та житті особистість конструктивно долає хаос, упорядковує хвилювання, роздуми, наміри, у неї виникає тверда надія, усвідомлюються великі життєві цілі, знаходить автентичні смисли буття і тоді справді відчувається щасливою; духовне Я робить нас сильнішими, дозволяє розумно діяти в умовах невизначеності, тиску складних проблем, дає змогу долати стресові ситуації, отримувати користь від власного одухотвореного страждання.

Ключові слова: *постмодернізм, світогляд, світ, пізнання, людина, життя, особистість, наратив, духовне Я, самотворення.*

ANNOTATION

Myroslav Savchyn.

Postmodern worldview and problematic context of personality's psychological cognition.

The semantic characteristics of the postmodern worldview and its mostly destructive influence on the state of solving the existing problems of psychological science are analyzed at the methodological level. In this worldview, the image of the world is seen as a multidimensional, heterogeneous, mosaic formation, and culture is seen as a sphere of manifestation of the ecstasy of communication; emphasis is placed on the dynamics of processes and no attention is paid to stable modes; the order is sought in chaos, which somehow helps to maintain a sense of stability of the system in a deficit of order, the opposite processes of structuring and chaos are reflected and the idea of multiplicity of beauty is developed. In the bosom of this worldview, life is seen as a text, and communication (dialogue) as a key moment in the personality's social existence, the contextuality (dependence on socio-cultural influences) of human's everyday life is proclaimed, procedures of controlling the discourses are characterized, which is caused by "linguistic turn", concentration of considerations on the texts. It is noted that postmodern ideology actually declares a taboo on science, objectivity in the world cognition, because imitation is attributed to reality itself, the possibility of constructing a systematized theory and philosophy is denied, the network principle of knowledge organization is proposed, and to ensure its "objectivity" it is proposed to abandon the category of subject in order to get rid of the subjectivity of

cognition, which seems to be manifested in the adherence to values and meanings of cognitive activity, and to define the structure of cognition the concept of "epistem" is operated, which characterizes the structure of historically variable cognition. In general, in the postmodern worldview it is promoted to achieve objectivity through dialogue, communication, and convention, when intersubjectivity is a criterion of truth, and methodological progress is associated with interdisciplinarity and transdisciplinarity. In this worldview dimension, against the background of nihilism, the personality is considered as dynamic, flowing, changeable, polyphonic, not rigidly determined, emancipated structurally, and without a stabilizing core (spiritual Self, gender, Self-concept), individually unique is exaggeratedly interpreted, that one which is not combined with universal and neutral in relation to objective values (for example, amoralism). Freedom is misinterpreted as permissiveness, even in the field of self-realization and self-creation. The postmodernist idea of narrative as a textual interpretation of the world, one's personality and one's life is analyzed. It is argued that there can be different relationships between the processes of real life and narration, because a person is able to live fully without resorting to narration. It is noted that postmodernism neglects the stabilizing phenomena of the human's inner world, the eternal meanings of life (creation of faith, love, good and the fight against evil, the spread of authentic freedom and responsibility, hope, happy moments, healing states of humility and repentance for unworthy deeds, spiritual understanding of suffering). It is argued that due to the focus on the spiritual in his inner world and life, personality constructively overcomes chaos, organizes worries, thoughts, intentions, she has great hope, realizes great life goals, finds authentic meanings of being and then she really feels happy. The spiritual Self makes us stronger, allows us to act intelligently in conditions of uncertainty, the pressure of complex problems allows us to overcome stressful situations, to benefit from our own spiritual suffering.

Key words: *postmodernism, worldview, world, cognition, human, life, personality, narrative, spiritual Self, self-creation.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Карпенко З.С.,
д. психол. н., проф. Фурман А.В.**

Надійшла до редакції 16.04.2020.

Підписана до друку 25.09.2020.

Бібліографічний опис для цитування:

**Савчин М.В. Постмодерністський світогляд і проблемний контекст психологічного пізнання особистості. Психологія і суспільство. 2020. №4. С. 7–23.
DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.04.007>**